

**ОСНОВНІ ШЛЯХИ РЕГУЛЯЦІЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ КОСАРИКІВ ТОНКИХ
(*GLADIOLUS TENUIS* M. BIEB.)**

Орлова Л.Д., Браткевич Т.О., Челебій-Кравченко І.В.
*Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

У динамічних природних системах зміни відбуваються постійно. Особливо це стосується лучних фітоценозів. Чисельність особин на них у популяціях мінлива, вона весь час коливається. Більше всього уваги та контролю потребують види, частка яких у природі стрімко знижується. Частіше всього це пов'язано з тим, що інтенсивна діяльність суспільства досягла таких масштабів, що спричиняє зміни клімату, гідрологічного режиму, порушення рівноваги екосистем, що проявляється у їх деградації, втрати природних рис, скороченні біотичного різноманіття. Особливо це стосується флори, чисельність якої стрімко скорочується. Рослини вимирають, зникають або скорочують свій ареал внаслідок прямого хижацького знищення людиною для своїх потреб або непрямого, опосередкованого впливу через порушення природних їх місць зростання [2, 1, 9].

Об'єктом даного дослідження обрано червонокнижну рослину косарика тонкі (*Gladiolus tenuis* M. Bieb.), що зростає на лучних місцевостях Полтавщини. Природоохоронний статус виду – вразливий. Реліктовий вид [3, 11].

Метою нашої роботи було встановлення причин, які впливають на чисельність *G. tenuis* в околицях с. Затін Великобагачанського району Полтавської області та окреслення основних шляхів регуляції кількості особин в популяціях.

Використані методи: аналітичний (аналіз теоретичного матеріалу про вид, сучасний стан його вивчення, охоронюваного статусу, заходів регуляції чисельності та шляхів збереження); аналогія та порівняння (співставлення різних наукових статей та узагальнень щодо наведеної теми); узагальнення і систематизація відомостей.

G. tenuis – відноситься до гігромезофітів та геофітів, входять до давнього мезогірофільного флорогенетичного комплексу [4, 7]. Належить до багаторічних трав'яних рослин 35–85 см заввишки. Бульбоцибулина короткоюйцеподібна з конусоподібною верхівкою, іноді має кілька додаткових бульбоцибулинок. Покривні луски з сітчастими і паралельними грубими волокнами. Стебло прямостояче, знизу обгорнуте двома піхвами. З трьох листків два нижні

лінійномечоподібні, верхній у вигляді піхви з недорозвиненою пластинкою. Суцвіття – однобічна, 4–10 (12)-квіткова китиця. Квітки 3–3,8 см завдовжки, пурпурово-фіолетові. Коробочка обернено-яйцеподібна, з трьома малопомітними закругленими гранями. Насіння грушоподібне, без крилатої облямівки. Цвіте в травні-липні. Плодоносить у червні-серпні. Розмножується бульбоцибулинами та насінням [11, 14].

Чисельність та поширення виду стрімко скорочується через масове нищення в періоди квітання та плодоношення, надмірне випасання худоби. Знищення надземної частини призводить до порушення накопичення поживних речовин, які забезпечують нормальний розвиток рослини наступної весни [3, 4, 6, 13, 14].

Зараз виділяють наступні шляхи збереження рослин: 1) законодавчі; 2) охорона на заповідних територіях; 3) культура рідкісних видів в ботанічних садах; 4) регулювання продажу рідкісних видів; 5) створення генних банків [11].

Щодо законодавчої бази, то охорона рослинності в Україні здійснюється у відповідності з Законом України «Про рослинний світ», Законом України «Про Червону книгу України» (для рідкісних та зникаючих видів) та Лісовим кодексом України [3].

G. tenuis охороняється законом в заказниках «Глибочанський», «Жукове», «Рожаївський», «Котове», «Лизняна балка», «Короленківська дача», «Пісоцько-Конькове», «Садочки», «Нижньопсільський», «Середньосульський», «Гирло Хоролу», «Рогозів куточок», «Любка», «Псільський», «Зозулинцеві луки», «Сторожковий», регіональних ландшафтних парках «Нижньоворсклянський», «Диканський» [2].

В умовах невинної антропогенної трансформації природних ландшафтів одним із основних шляхів збереження фітобіотичної різноманітності є створення об'єктів природно-заповідного фонду [5].

Цікавим і новітнім способом охорони рідкісних видів рослин є їх штучне вирощування в ботанічних садах (інтродукція) та повторне повернення в природні умови життя (реінтродукція). Та, на жаль, не всі рослини здатні до росту в штучних умовах [10].

У генних банках зберігаються насіння, бульби, кореневища рослин. Створення таких банків є важливою мірою захисту від вивозу за кордон рослин та їх продажу з метою матеріального збагачення (особливо це стосується рідкісних рослин) [12].

Звичайно, проводиться захист рослин і на заповідних територіях та регулювання їх незаконного продажу. Існують спеціально розроблені законодавством штрафи і навіть кримінальна відповідальність за знищення рідкісних рослин на території заповідних об'єктів [3].

На дослідженій території заплавних лук, пропонуємо наступні заходи контролю чисельності та збереження виду:

– виявлення локалізації особин та розробка картосхем розміщення угруповання *G. tenuis*;

– оцінка динаміки популяції під впливом сукупності біотичних та абіотичних факторів;

– подальше обмеження об'ємів і засобів добування сировинних ресурсів виду, зменшення антропогенного навантаження на території ареалу;

– доречним способом регуляції частки особин в біогеоценозі буде інтродукція та реінтродукція;

– створення охоронюваної території, що містить досліджувану популяцію.

Щодо останнього, з метою дослідження флори, фауни та ландшафтів перспективних територій, які у майбутньому можуть стати природоохоронними, в травні 2019 року у Великобагачанській ОТГ проведено природничу наукову експедицію. Піднято питання розширення меж ландшафтного заказника «Байраківський», з можливим його об'єднанням із заказником «Шафранова балка» села Якимове[8].

Для контролю та регуляції угруповань *G. tenuis* потрібно детально вивчати особливості екології, біоморфології та фізіології виду, з'ясувати антропогенний вплив на нього, загострювати увагу на проблемі територіальної біорізноманітності з боку місцевої влади і жителів. Необхідно застосовувати усі відомі шляхи збереження та відновлення популяцій, та шукати нові, оптимальні варіанти природоохоронних заходів.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко Т. Л. Заповідна краса Полтавщини [Т. Л. Андрієнко, О. М. Байрак, М. І. Залудяк та ін.]. Полтава: ІВА «Астрая», 1996. 188 с.
2. Байрак О. М. Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини. Полтава: Верстка, 1997. 164 с.
3. Байрак О. М., Стецюк Н. О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. Полтава: Верстка, 2005. 248 с.
4. Браткевич Т. О. Сучасний стан вивчення косариків тонких (*Gladiolus tenuis* M. Vieb.) на Полтавщині. *Сучасні досягнення природничих наук*: матер. Всеукр. студ. наук. практ. конф. (для молодих науковців, студентів, магістрантів, аспірантів) (29-30 квітня 2020 р., м. Полтава) [За заг. ред. проф. М. В. Гриньової]. Полтава, 2020. С. 35–38.
5. Власенко Є. М., Орлова Л. Д. Напрямки забезпечення індивідуального рівня охорони *Stipa capillata* L. на території ботанічної пам'ятки природи «Заїчинські схили (Полтавська область). *Шевченківська весна 2016*:

- Біологічні науки*: матер. XIV Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (6-8 квітня 2016 р., м. Київ, Україна). Київ, 2016. С.148–150.
6. Збережи, де стоїш, де живеш. По сторінках Червоної книги Полтавщини. Рослинний світ / Під заг. ред. О. М. Байрак. Полтава: Верстка, 1998. 206 с.
 7. Івашин Д. С. Щоб росли горлиці: розповіді про рідкісні рослини та тварини Полтавщини [Д. С. Івашин, В. М. Самородов, В. В. Буйдін]. Полтава, 1990. 70 с.
 8. ОКІА «Новини Полтавщини». Великобагачанська ОТГ планує розширити межі ландшафтного заказника «Байраківський» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nr.pl.ua/>
 9. Орлова Л. Д., Бобошко О. П. Стан популяцій рідкісних і зникаючих видів рослин околиць с. Крахмільці Решетилівського району Полтавської області. *Актуальні проблеми ботаніки та екології*: матер. міжнар. наук. конф. молодих вчених (Ялта, 21-25 верес. 2010 р.). Сімферополь, 2010. С. 271–272.
 10. Орлова Л. Д., Левченко Ю. П. Морфометричні показники *Gladiolus tenuis* Vied. с. Бірки Великобагачанського району Полтавської області. *Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження глобальної стратегії збереження рослин*: матер. II міжнарод. наук. конф. (9-12 жовтня 2012 р., м. Умань, Черкаська область). К.: Паливода А. В., 2012. С. 152–153.
 11. Орлова Л. Д., Чумак М. В. Неочікувана знахідка *Gladiolus tenuis* Vieb. на Полтавщині. *Біорізноманіття в світлі ноосферної концепції В. І. Вернадського*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 18-19 квітня 2013 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава: Аструя, 2013. С. 126–128.
 12. Рябчун В. К. Навчальні колекції зразків генофонду рослин. *Біорізноманіття: теорія, практика та методичні аспекти вивчення в загальноосвітній та вищій школі (присвячується 120-річчю від дня народження М. І. Вавилова)*: матер. наук.-практ. конф. [В. К. Рябчун, Р. Л. Богуславський, В. М. Бондаренко]. Полтава, 2008. С. 68–69.
 13. Собко В. Г. Стежинами Червоної книги. К.: Урожай, 2007. 280 с.
 14. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.